

<http://bilimseldergiler.atauni.edu.tr/system/palmet>

TAŞKAN, D. (2022). "Doğu Karadeniz Bölgesinde Dini Mimaride Adı Geçen Ahşap Ustaları ve Eserleri", *Palmet Dergisi*, (2), 84-105.

Geliş Tarihi: 15.09.2022
Kabul Tarihi: 28.09.2022
Araştırma Makalesi/Research Article

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİNDE DİNİ MİMARİDE ADI GEÇEN AHŞAP USTALARI VE ESERLERİ

FORENAMED WOOD CRAFTSMEN AND THEIR WORKS IN THE FIELDS OF RELIGIOUS ARCHITECTURE IN EASTERN BLACK SEA REGION

Demet TAŞKAN

Dr. Öğr. Üyesi Yozgat Bozok Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü
dmtaskan@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-8553-1131>

Özet

Bu çalışma Doğu Karadeniz Bölgesi sınırları içindeki altı ili kapsamaktadır. Trabzon, Rize ve Artvin illerinde bulunan eserler tarafımızdan yapılan araştırmalarla yerinde incelendi. Giresun, Gümüşhane ve Bayburt illeri ise yayınlardaki bilgiler derlenerek çalışmaya dâhil edildi. TRT tarafından yapılan ve Doğu Karadeniz Bölgesi ustalarını konu alan bir belgeselden de yakın tarihe kadar hayatta olan sekiz usta ismine ve bunlarla yapılan röportaja ulaşıldı. Ayrıca bu iller dışında Ordu ve Samsun gibi Orta Karadeniz Bölgesinde yer alan iller ile Gürcistan Acara Keda Bölgesi'nde bulunan yapılarda adı geçen usta isimleriyle de karşılaştırma yapıldı. Doğu Karadeniz Bölgesinde bulunan altı il arasında ahşap malzeme kullanımının en fazla Trabzon, Rize ve Artvin'de olduğunu gördük. Usta ismi bulunan eserlere ise çoğunlukla Trabzon ve Rize illerinde rastladık. Bu bölgede ahşap malzemenin yoğun olması dışında usta ismi bulunan eserlerin de çoğunun ahşap olmaları bu ustaların çoğunlukla ahşap yapı ve süsleme ustaları olduğunu düşündürmektedir. Bu çalışmada usta ismi bulunmayan eserler ise üslup ve süsleme özellikleri bakımından karşılaştırıldı. Böylelikle aynı ustanın yaptığı eserler tespit edilmeye çalışıldı; ayrıca usta çırak ilişkisi ve gezici ustaların varlığı üzerinde duruldu. Bunlar dışında ustaların eserlere attıkları imzaları da incelenerek ustaların isimleri dışında bazı imzalardan memleketleri ve etnik kökenleri de tespit edildi. Ustaların memleketlerine dair yaptığımız dökümler sonucunda ise çoğunun aynı ilden çıktığı görüldü.

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz, Geleneksel, Ahşap, Usta

Abstract

This study covers six provinces in the Eastern Black Sea Region. On-site examinations were conducted on works found in Trabzon, Rize and Artvin provinces. The provinces of Giresun, Gümüşhane and Bayburt, on the other hand, were included in the study on the basis of the compilation of information from publications. Through a TRT (Turkish Radio and Television Agency) documentary on the craftsmen of the Eastern Black Sea Region, we found out the names of eight craftsmen who were alive until recently and accessed an interview conducted with them. Moreover, these names were compared with the names mentioned in other provinces in the Central Black Sea Region such as Ordu and Samsun and in relation to works in Adjara-Keda Region of Georgia. We observed that out of the six provinces in the Eastern Black Sea Region, the use of wooden materials was the most common in Trabzon, Rize and Artvin. The works featuring the name of the craftsman were mostly found in Trabzon and Rize provinces. The facts that wooden materials are abundant in this region and the majority of works featuring the name of the craftsman are made of wood lead to the thought that these people are mostly wood construction and decoration craftsmen. In this study, anonymous works were compared in terms of style and decorative features. Therefore, we made an effort to identify the works produced by the same craftsman and delved into the master-apprentice relationships and the existence of traveling craftsmen. Furthermore, the signatures the craftsmen appended on their works were examined, and the hometowns and ethnic backgrounds of some craftsmen were identified by examining such signatures other than their names. A breakdown of the hometowns of the craftsmen revealed that most of them were from the same province.

Keywords: East Black Sea, Traditional, Wood, Craftsme

Giriş

Doğu Karadeniz Bölgesinde yaptığımız arazi çalışmaları sırasında çok sayıda yapı yerinde görüldü. Ayrıca arazi çalışmalarımız dışında bölgeyle ilgili yapılan çalışmalar da derlendi. Bu çalışma Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Gümüşhane ve Bayburt illerini kapsamaktadır. Yaptığımız araştırmalarda yirmi dört camide ahşap ustası olduğunu düşündüğümüz usta ismi tespit edildi. Ayrıca TRT tarafından yapılan bir belgeselden de yakın tarihe kadar hayatta olan sekiz usta ismine ulaşıldı. Oldukça geniş bir bölgeyi kapsayan bu çalışmada yapılacak yeni çalışmalarla yeni isimlere ulaşılabileceği aşikârdır. Bölgede ahşap malzemenin yoğun olması ve usta ismi geçen elemanların çoğunlukla ahşap olmaları bu ustaların ahşap yapı ve süsleme ustaları olduğunu düşündürür.

Karadeniz Bölgesi dini mimari örnekleriyle ilgili şehir bazında çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan bir kısmında usta ismine değinildiği görülmektedir. Ancak usta isimlerinin bir arada

toplandığı bir çalışma yoktur. Bu çalışmadaki amacımız, kendine has bir mimari ve süsleme üslubu olan Karadeniz Bölgesi ustalarına değinerek bunların etkilendiği akımları tespit etmeye çalışmaktır. Ayrıca aynı usta tarafından yapılan eserler tespit edilmeye çalışılmış ve usta çırak ilişkisinin varlığı sorgulanarak bölgeye özgü bir okul olup olmadığı sorgulanmıştır. Ayrıca usta isimleri, unvanları, nereli oldukları ve yaptıkları eserlerin üslup özellikleri karşılaştırılarak usta çırak ilişkisi ve gezici ustaların varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Özellikle süsleme alanında baktığımızda farklı bir üslubu hissettiren ve belli bir bölgeye kadar yayılan üslubun usta isimleri bazında değerlendirilmesi ustaların kökeninin belirlenmesi açısından da önem arz etmektedir. Usta ismi olan eserler, usta ismi bulunmayan benzerleriyle kıyaslanarak bu eserlerin aynı ustanın ya da onun çırakları tarafından yapılmış olabileceği üzerinde durulmuştur.

Öncelikle *'Eserlerde Adı Geçen Ustalar'* başlığıyla bir katalog kısmı oluşturduk. Burada, usta ismi geçen eserler, yapıda bulunduğu elemana göre alt başlıklara ayrılarak, tek tek kitabesiyle verildi. *'Yakın Tarihe Kadar Yaşayan-Yaşadığı Bilinen Ahşap Ustaları'* başlığı altında TRT tarafından hazırlanan *'Sisler Kovulunca'* isimli belgeselde adı geçen sekiz ustaya değinildi. 'Değerlendirme' bölümünde eserlerde geçen usta isimleri ve eserlerin yapıldığı yıl dikkate alınarak aynı usta ismi geçen eserler karşılaştırıldı. Bu bölümde ayrıca benzerliklerinden dolayı, usta ismi bulunmasa dahi aynı ustanın elinden çıkmış ya da usta çırak ilişkisinin sonucu olacak eserlere değinilerek fotoğraflarla desteklendi.

Eserlerde Adı Geçen Ustalar

Minberlerde Bulunan Usta İsimleri

Bayburt Konursu Ulu Camisi (M.1826) minber kitabesi, minber kapı sövesi üzerinde orta kısımdadır. Burada oyma tekniğiyle;

MaşaallahLa ilil.he iallah Muhammedü'r- RasfiülUih. 1242 Usta Mustafa" (Özkan, 2008: 58) yazmaktadır. Yapını farklı yerlerinde çok sayıda kitabe bulunur. Usta Mustafa M.1826 tarihinde ya minberi ya da minberle aynı karakter taşıyan tüm ahşap elemanları yapan kişi olmalıdır.

Rize Güneysu Çaykent Salaha Kaytazlar Köyü Camisi (H.1318-M.1901) minber alınlığında ve kapı kemeri üzerinde ahşap üzerine oyma tekniğinde nesih hatta yazılmış birer kitabe vardır. Bunlardan kapı kemeri üzerindeki tek satırlık kitabe usta kitabesi olup, burada; *'Ameli Laz Kaba Eyuboğlu Bilal Usta'* yazar.

Foto. 1. Rize Güneysu Çaykent Salaha Kaytazlar Köyü Camisi Minberde Bulunan Kitabe

Rize Çayeli Erenler Köyü Camisi (M.1937) minberinde alınlığın arkasında ahşap üzerinde oyma tekniğinde nesih hatta '18 Şubat Cabbar 1356' yazmaktadır. Alınlıktaki kitabeden ayrı olarak alınlık arkasındaki bu ifadenin usta ismi ve minberin yapım tarihi olduğunu düşünmekteyiz.

Foto. 2. Rize Çayeli Erenler Köyü Camisi Minberinde

Trabzon Of Gürpınar Beldesi Hacı Bayram Mahallesi Camisi (M.1887) minberi üzerinde iki adet kitabe bulunur. Bunlarda ilki minber alınlığında ikincisi ise aynalığındadır. Minber alınlığında ise H.1305 tarihi vardır.

Alınlık üzerindeki kitabe oyma tekniğiyle yazılmıştır. Bu kitabenin bani kitabesi olduğu düşünülür (Ünal, 2021:660).

Usta kitabesi ise minber aynalığına bir kartuş içine yazılmıştır. Bu kitabe ise kalemişi tekniğinde ve nesih hatla yazılmıştır. Oldukça aşınmış durumda olan kitabenin bir kısmı okunabilmektedir. Burada;

'..... zade

El HacAli Usta Memiş(?)

Sene 5 Cemaziyel-evvel’ yazmaktadır (Taşkan, 2016: 431).

Foto. 3. Trabzon Of Gürpınar Beldesi Hacı Bayram Mahallesi Camisi Minberi Usta Kitabesi

Trabzon Of Tekoba Köyü Geçici Mescidinde (M.1894) minber kapı kemeri üzerinde oyma tekniğinde nesih hatla yazılmış kitabesi vardır. Burada;

‘El-Hamdü lillâhi’l-lezi ihdâ hâza’l-mebnâ’s

Şerife fi şehri Ramazani’s-şerif

Ameleh’û hârî şerîf Mustafa sene 1312’ yazmaktadır (Taşkan, 2016: 497)

Foto. 4. Trabzon Of Tekoba Köyü Geçici Mescidinde Minber Kapı Kemerinde Yer Alan Usta Kitabesi

Trabzon Of Saraçlı Köyü Yukarı Mh. Camisi (M.1904) minber alınlığında ahşap üzerine alçı çekildikten sonra alçı yüzeyin oyulmasıyla nesih hatta kitabe yazılmıştır. Kitabede;

‘Yâ eyyüha’l-lezîne âmenû’z-kurû’llâhe zikren kesîran

Pes andan minber-i arşda okundu adına hutbe

Cû-Sultân eyledi anı

Ey hâlik-i keun-i mekân ey sâhib-i insû cûn sensin bize bizden yekûn sensin müsteun

1322 (Ali Bilal Usta)’ yazmaktadır (Taşkan, 2016: 460). Burada usta ismi kitabe metni içinde bir kartuşa ayrı olarak yazılmıştır.

Foto. 5. Trabzon Of Saraçlı Köyü Yukarı Mh. Camisi Minber Alınlığında Bulunan Kitabesi

Trabzon Hayrat Yeniköy Kakuşlar Camisi (M.1921) minberinin kapı kemerinin arka tarafında oyma tekniğinde nesih hatta 'Sene 1340 Ameli Said' yazmaktadır (Taşkan, 2016: 323).

Foto. 6. Trabzon Hayrat Yeniköy Kakuşlar Camisi Minberinin Kapı Kemerinin Arkasında Bulunan Usta Kitabesi

Trabzon Merkez Orta Hisar Fatih Camisi (M. 1800-1804) minber kaidesinde kazıma tekniğinde nesih hatta '1219 Ömer 1215' yazar. Bu tarihin belirtilmemiş olsa bile minberin onarım kitabesi olduğu süslemelerdeki üslup farkından anlaşılmaktadır (Taşkan, 2016: 390). 'Ömer' onarımı yapan usta olmalıdır.

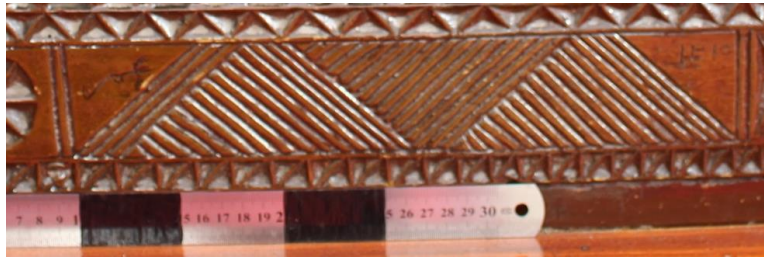

Foto. 7. Trabzon Merkez Orta Hisar Fatih Camisi Minber Kaidesinde Bulunan Usta Kitabesi

Trabzon Akçaabat Işıklar Beldesi Orta Mahalle Camisinde usta kitabesi minber tepeliğinin doğu cephesinde üst kısımdadır. 1946 tarihinde yapılmış olan minberde Latin harfleriyle, kazıma tekniğiyle 'Mimar Hasan Serdar Nazardan Sakla Ya Gaffar' yazar.

Foto. 8. Trabzon Akçaabat Işıklar Beldesi Orta Mahalle Camisinde Usta Kitabesi

Mihrapta Bulunan Usta İsimleri

Rize İkizdere Güneyce Şimşirli Camisi (M.1858) mihrabı üstündeki kitabede kalemîşi tekniğiyle nesih hatta;

"Hayatında bulup öğrenmeyen

Ne teka etsun ana kabri içre telkin

Ameli Usta Ahmet sene 1275" yazar (Terzioğlu, 2008:18; Karpuz, 1993: 63).

Bu kitabeden yapının *M.1858 tarihinde Ahmet Usta tarafında yapıldığını anlıyoruz.*

Foto. 9. Rize İkizdere Güneyce Şimşirli Camisi Mihrabı Üstündeki Usta Kitabesi

Kapıda Bulunan Usta İsimleri

Artvin Borçka Muratlı (Maradit) Camisinin (M.1845) kuzeydoğuda bulunan kapısı üzerinde tek satır halinde ve bir kuşak içinde oyma tekniğinde nesih hatta yazılmış kitabesinde usta ismi geçmektedir. Burada *“Bismillahi’r-Rahmani’r Rahim, Haza cennatü andın fedhuluha halidin. Haza cennatü andın fedhulüha halidin. Ya müfettihal-ebvab iftahlena hayral-bab. 1262, Ameli Usta Reşid bin Aslan”* yazmaktadır (Taşkan, 2011: 33).

Foto. 10. Artvin Borçka Muratlı (Maradit) Camisinin Kapı Kemerini Üzerindeki Usta Kitabesi

Artvin Şavşat Cevizli Camisinde (M.1889) iki usta kitabesi vardır. İlki harim kapısı üzerindedir. Buradaki kitabede; *‘Yağcıoğlu Ali Usta ve Refiki Ahmet Usta’* yazar. Diğeri ise harimin ahşap kapı kanadındadır. Burada ise; *‘Yağcıoğlu Ali Usta 1306’* yazmaktadır (Aytekin, 1999, 191-192). *‘Yağcıoğlu Ali Usta’* isminin her iki kitabede de geçmesinden cami inşasında *‘Ahmet Usta’* ile birlikte çalıştığını ancak ahşap kapı kanatlarını tek başına yaptığı anlıyoruz. Böylelikle hem taş malzemeden yapılmış olan yapının inşasında hem de ahşap kapı kanatlarında ismi geçen *‘Yağcıoğlu Ali Usta’nın* hem taş hem de ahşap ustası olduğu düşünülebilir.

Trabzon Of Bölümlü Beldesi Mithatpaşa Camisi (M.1846) kapı kanatlarında kartuş içinde oyma tekniğinde nesih hatta, iki bölüm halinde yazılmış usta kitabesi bulunur. Burada;

‘Bu camii şerifin ustası usta Hasan

Sahib-i bab(?) Molla Murtaza

zat-ı kibar(?) 1263’ yazmaktadır.

Foto. 11. Trabzon Of Bölümlü Beldesi Mithatpaşa Camisi Kapı Kanadında Yer Alan Usta Kitabesi

Trabzon Of Keler (Rize Hüseyin Hoca) Köyü Camisi (M.1834) kapı kemeri üzerinde bir kartuş içinde oyma tekniğinde nesih hatta *'Yakup Anikoğlu Mehmet Usta 1250'* yazar (Taşkan, 2016: 444).

Foto. 12. Trabzon Of Keler (Rize Hüseyin Hoca) Köyü Camisi Kapı Kemeri Üzerinde Yer Alan Usta Kitabesi

Trabzon Of Korkut Köyü Camisi (M.1901) kapı kanatlarının harime bakan iç yüzlerinde kanatların orta bölümünde bulunur. Kanatlardan birine usta ismi diğerine tarih yerleştirilmiştir. Kitabe oyma tekniğinde nesih hatta yakın bir biçimde yazılmıştır. Birinci panoda;

'Ca Şerif dülger

Abancesnel(?) Hacı

Osman oğlu

Hüseyin Usta

Bin Hacı 1319' yazmaktadır.

Foto. 13. Trabzon Of Korkut Köyü Camisi Kapı Kanadındaki Usta Kitabesi

Trabzon Dernekpazarı Akköse Köyü Camisi (M.1865) mahfil kapı kemeri üzerinde oyma tekniğinde, nesih hatta *'Amel-i Keşaplıoğlu Usta Mahmut 1282'* yazmaktadır (Yavuz, 2009: 98).

Foto. 14. Trabzon Dernekpazarı Akköse Köyü Camisi Mahfil Kapı Kemerinde Bulunan Usta Kitabesi

Rize Çayeli Salihoğlu Komika Camisi (M.1890) harim kapısı üzerindeki kitabesi ahşap üzerine oyma tekniğinde ve sülüs hatla yazılmıştır. Üç bölüm halinde düzenlenmiş olan kitabenin orta bölümünde;
*"Sahibül hayrat olanlar Komikayı ahalileri
 Ya İlahi bunlara sen nasib eyle cennetleri"*
 Kitabenin doğu bölümünde;
*"Ameli Bekir bin Ahmed
 Şefaat ya Muhammet"*
 Kitabenin batı bölümünde;
*"Sene 1308
 Kanunievvel
 Maşaallah"* yazar (Terzioğlu, 2008: 45).

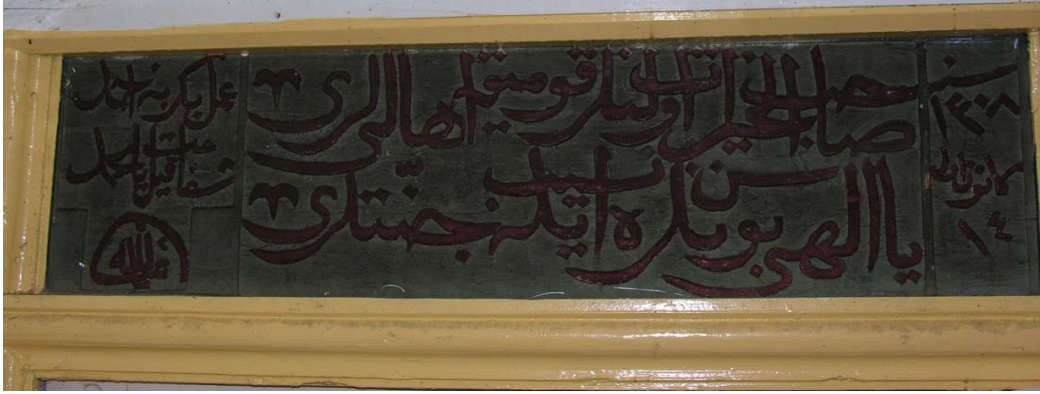

Foto. 15. Rize Çayeli Salihoğlu Komika Camisi Harim Kapısı Üzerindeki Usta Kitabesi

Rize Güneyce Hacı Şeyh Camisi (M.1887) kapısı üst bölümünde kemer köşelikleri arasında üç bölüm halinde düzenlenmiş usta kitabesi bulunur. Oyma tekniğinde nesih hatla yazılmıştır. Kitabe orta bölümün boş bırakılması nedeniyle yarım kalmış gibidir. Burada;

“Raiyet veçhibu camiden garaz

Seyir İllallaha-silkidir pire ülfetten garaz

Amili Bilal Usta 1305” yazar.

Foto. 16. Rize Güneyce Hacı Şeyh Camisi Kapısı Üst Bölümünde Bulunan Usta Kitabesi

Mahfilde

Artvin Ardanuç İskender Paşa Camisi mahfilinin harime doğru balkon gibi çıkıntı yapan kısmında, oyma tekniğinde yazılmış ve bir kartuş içinde usta kitabesi vardır. Burada; camiye ‘*Ebho*’ ve ‘*Yasef*’ ustalar isminde iki ustanın yaptığı bunlardan birisinin oğlu olan ‘*Mevlūd Usta*’nın da bunlara yardım ettiği yazar (Aytekin, 1999: 136).

Foto. 17. Artvin Ardanuç İskender Paşa Camisi Mahfili Üzerinde Bulunan Usta Kitabesi

Rize Çayeli Merkez Hacı Başı Camisi (M.1921) mahfil altında oyma tekniğinde sülüs hatla '*Ameli Mustafa bin Mehmet sene 1309'* yazar (Terzioğlu, 2008, 28).

Foto. 18. Rize Çayeli Merkez Hacı Başı Camisi Mahfil Altında Bulunan Usta Kitabesi

Rize Çayeli Ormancık Köyü Camisi mahfilin harime doğru balkon gibi taşan bölümünde aşağıya doğru sarkıt gibi yerleştirilmiş ahşap parça üzerinde kalemşi boyama tekniğiyle, nesih hatta '*Bu camii şerifin binasını kuran üstatları Oruçlubası karyesinden Seydizade Usta Hüseyin ve yine kalemzade usta Mustafa bin Ali bin Mehmet'* yazar (Terzioğlu, 2008: 34).

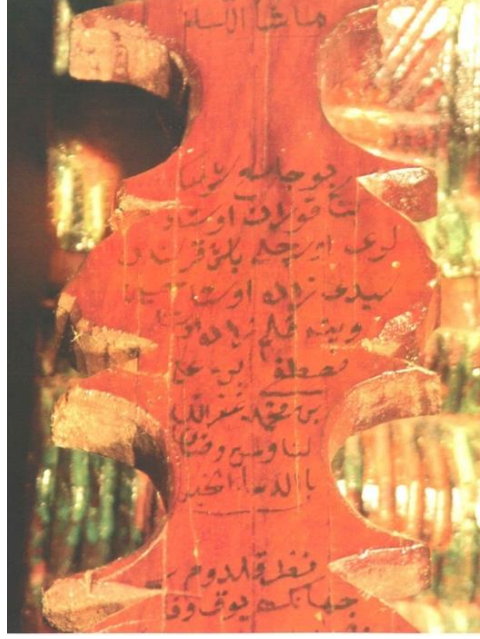

Foto. 19. Rize Çayeli Ormancık Köyü Camisi Mahfilinde Bulunan Usta Kitabesi (Nesrin Aydoğan İşler'den)

Rize Büyük Gülbahar Sultan Camisinin (M.1925) ahşap mahfil kitabesinde oyma tekniğinde nesih hatta "Sânî Bekir 1341" yazar (Karpuz, 1993, 22).

Foto. 20. Rize Büyük Gülbahar Sultan Camisinin Mahfil Çıkıntısında Bulunan Usta Kitabesi (Nesrin Aydoğan İşler'den)

Rize Hemşin Akbudak Köyü Camisinde (M. 1814) mahfili taşıyan ayaklardan birisinin üzerinde 'Ameli Hasan Usta Sene 1230' yazar (Karpuz, 1993: 60).

Dış cephede

Trabzon Dernekpazarı Yukarıkundu Camisi'nin (M. 1809) dört mihrabın dörtte giriş kapısını üzerinde olmak üzere toplan sekiz adet kitabesi vardır. Bunlardan usta ismi verenler giriş kapısını doğu ve batı cephelerinde üstte yer alan kitabelerdir. Batıdaki kitabede; "*Mescidi ihya edenler müstehakken rahmete, vukufeyler inşa edenler... Usta Mustafa İbni Hasan*",

Doğudaki kitabelerden üsttekinde ise "*Tarih El Hacı Muhammed Bin Ahmed ve Mustafa Emir Bin Murad ...*", ve "*Tarih usta İbrahim ve Ahmed...sene 1224*" yazmaktadır.

Taş malzemeden inşa edilmiş olan bu yapıda taş üzerinde yer alan bu kitabelerde adı geçen ustaları yapının taş ve ahşap süsleme özelliklerinin paralel olmasından dolayı hem taşı hem de ahşabı işleyen ustalar olduğunu düşündüğümüzden çalışmamıza dâhil ettik.

Kitabede Adı Geçmeyen Ancak Ustası Bilinen Yapılar

Trabzon Of Uğurlu Molla Ömerli Camisi'nin (M.1892) açılış beratına göre mimarı 'Sabit Sabitoğlu'dur (Sarı, 2021: 1150). Taş zemin üzerine ahşap karkas arası taş ve kerpiç dolgu malzemeyle inşa edilmiş olan caminin iç aksamı tamamen ahşaptır. Bu nedenle yapının ustasını ahşap ustaları içinde değerlendirmek yanlış olmaz.

Yakın Tarihe Kadar Yaşayan-Yaşadığı Bilinen Ahşap Ustaları

Yaptığımız araştırmalar neticesinde maalesef bu bölgeden bir ustaya ulaşamadık. Ancak 1986 yılında TRT tarafından hazırlanmış 'Sisler Kovulunca' isimli belgeselde Doğu Karadeniz Bölgesi geleneksel ustalarına yer verilmiştir. Burada röportaj yapılan 10 ustadan 8'i ahşap ustasıdır. Bu ustaların isimleri; **Taştan Temur Usta**, Şavşat Tepeköy'ündendir. Belgeselin çekildiği 1986 yılında 104 yaşında olan usta ahşap ev ustasıdır. Yörede 'kurtboğazı' olarak bilinen teknikle evler inşa etmiştir.

Şükrü Usta, halasının oğluyla birlikte çalışan bu usta da 'kurtboğazı' tekniğinde evler inşa etmiştir.

Ali Yağcı Usta, Çamlıhemşin Topluca Köyündendir. 1986 yılında 60 yaşında olan usta sanatı dedesinden öğrenmiştir.

Kasım Tavukçuoğlu, İkizderelidir. 10 yaşında babasının yanında çalışmaya başlamış, babası 'Halil Ustadan' ustalığı öğrenmiştir. 1919'da babasıyla birlikte İkizdere Güney Mahallede bulunan evini inşa etmiştir.

Müslüm ve İsmail Dilaver Kardeşlerden, o yıllarda Müslüm Usta 78 Dilaver Usta 68 yaşındadır. Sürmene Aksu Köyündendirler. Her iki usta da ev ustasıdır.

Ömer Keleşoğlu, 81 yaşındaki usta İkizdere Tulumpınar köyündendir. Ahşap ev inşa ederken en çok 'çakatura' denilen tekniği kullanmıştır. Ev dışında okul ve köprü de inşa etmiştir.

Sürmeneli Ali Rıza Usta, belgeselin çekildiği yıllarda 92 yaşında olan usta 13 yaşında ustalığa başlamıştır. Burada Ali Rıza Usta röportajında eski ustaların yalnızca yapının inşası, kapı ve pencere doğramaları ile ahşap saçaklarını değil, aynı zamanda en ince süslemesine kadar ahşap oymaları da yaptıklarını ifade ediyor. Hatta inşa ettiği bir evin kapısına o sıralar yeni doğan kızının elini bir üzüm salkımına uzanırken nakşederek onu ölümsüzleştirmek istediğini dile getiriyor.

Rizeli Mustafa Turna, o yıllar 86 yaşında olan usta 15 yaşında ustası olmadan evini inşa etmiştir. Ancak bir ustanın yanında eğitim görmeden ustalığı kabul edilmediği için 'Mustafa Demircioğlu Usta'nın yanında ustalık öğrenmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Yaptığımız araştırmada Doğu Karadeniz Bölgesinde ahşap eserlerde adı geçen usta isimleri tek tek tespit edilmeye çalışılmıştır. Yaptığımız araştırmalar sonucu bölgede dini mimaride adı geçen 24 ahşap ustasının ismi tespit edilmiştir. Ayrıca 1986 yılında TRT tarafından yapılmış 'Sisler Kovulunca' isimli belgeselden de yakın tarihe kadar hayatta olan 9 ahşap ustası ismi çıkarılmıştır. Bu ustaların isimleri, eserleri yaptıkları tarih ve bezeme üslupları göz önünde bulundurularak aynı usta tarafından yapılan eserler tespit edilmiştir.

Rize Güneysu Çaykent Salaha Kaytaşlar Köyü Camisi minberi kitabesinde 'Amele Laz Kaba Eyuboğlu Bilal Usta' (H.1318/M.1901) ismine, Of Saraçlı Köyü Yukarı Mahalle Camisi minberinde de rastlıyoruz. Burada ise 'Ali Bilal Usta' (H.1322/M.1904) olarak imzasını atan ustanın 'Amele Laz Kaba Eyuboğlu Bilal Usta' aynı kişiler olduğunu düşünmekteyiz. Her iki minberin gerek motif ve kompozisyon gerekse işçilik bakımından, neredeyse birebir aynı olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Rize Güneyce Hacı Şeyh Camisi (H.1305/M.1887) kapısı üzerinde adı geçen Bilal Usta ile Acara Bölgesi Pirlevi Maisi Camisinin mihrabında yer alan kitabede 'Kabalıoğlu Ustabaşı Usta Ali/Kabalıoğlu Ömer Ağa ve yeğeni Reşit 1281 (M.1864)' şeklinde adı geçen Kabaloğlu Ustabaşı Usta Ali yukarıda adı geçen 'Ali Bilal Usta', 'Laz Kaba Eyuboğlu Bilal Usta' ve 'Bilal Usta' ile aynı kişi olmalıdır. Farklı isimlerle adını yazan ustanın yaptığı dört eseri hem yapım tarihi hem de üslubu bakımından karşılaştırdığımızda birbirlerine oldukça benzediğini görüyoruz.

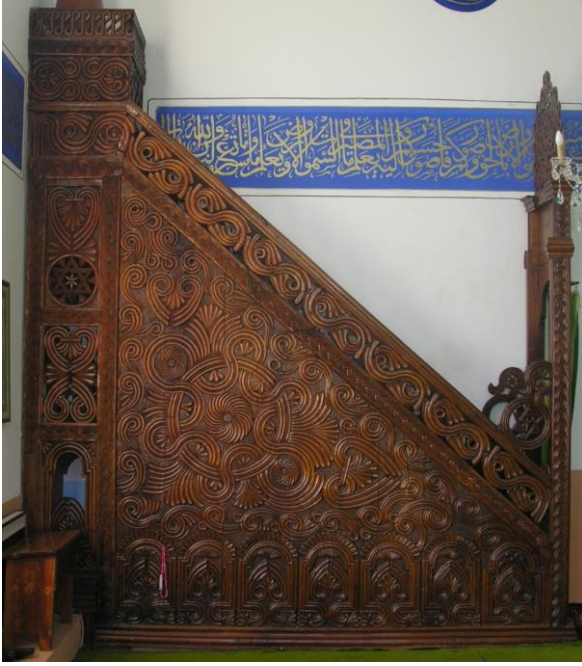

Foto. 21. Rize Güneysu Çaykent Kaytazlar Köyü Camisi Minberi

Foto. 22. Trabzon Of Saraçlı Köyü Yukarı Mh. C. Minberi

Usta'nın eserlerine yazdığı isim ve unvanları karşılaştırdığımızda Rize Güneysu Çaykent Salaha Kaytazlar Köyü Camisi ve Of Saraçlı Köyü Yukarı Mahalle Camisi minber kitabelerinde ismini ayrı bir kartuş içine yazdığını görmekteyiz. Rize Güneyce Hacı Şeyh Camisi kapısı üzerindeki kitabe de kitabeyi ayıran bir kartuşun olması ancak bunun içinin boş bırakılması şaşırtıcıdır. Acara Bölgesi Pirlevi Maisi Camisinin mihrabında yer alan kitabe ise mihrap köşelikleri ile kemer üst bölümünü kaplayacak şekilde yazılmıştır ve herhangi bir kartuşla sınırlanmaz. Bu kitabelerin her birisi ahşap üzerine oyma tekniğinde yazılmış olup, Trabzon Of Saraçlı Köyü Yukarı Mahalle Camisi ile Rize Güneysu Çaykent Kaytazlar Köyü Camisi minber alınlıklarında yer alan kitabe düzen ve işçilik bakımından diğer ikisine göre daha niteliklidir. Aralarındaki 40 yıllık fark ustanın çıraklık ve ustalık dönemleri olarak değerlendirilebilir. Acara Bölgesi Pirlevi Maisi Camisinin mihrabında yer alan kitabede *'Kabaloğlu Ustabaşı Usta Ali/Kabaloğlu Ömer Ağa ve yeğeni Reşit* şeklindeki ifadeden aile olarak aynı mesleği icra ettiklerini söylemek yanlış olmaz.

Foto. 23. Trabzon Of Saraçlı Köyü Yukarı Mh. C. Minberi Kitabesi

Foto. 24. Rize Güneysu Çaykent Kaytazlar Köyü C. Minberi Kitabesi

Foto. 25. Rize Güneyce Hacı Şeyh Camisi Kapısı Üzerindeki Kitabesi

Artvin Şavşat Cevizli Camisinin 1889 tarihli kapı kanadında adı geçen Yağcıoğlu Ali Usta ismine, 97 yıl sonra TRT tarafından yapılan ve yukarıda adı geçen belgeselde rastlıyoruz. Burada Ali Yağcı Usta ismiyle karşımıza çıkan ve o yıllarda 60 yaşında olan ustanın Yağcıoğlu Ali Usta'nın, yaptığımız kaba hesaplarla torunu olduğunu düşünebiliriz.

Karadeniz Bölgesinde yaptığımız araştırmalar neticesinde özellikle Trabzon, Rize ve Artvin'de camilerin ahşap elemanlarındaki süslemelerin birbirlerine oldukça benzer olduklarını görüyoruz. Aynı zamanda birçok caminin ahşap ve taş süslemelerinin de paralel olduğu dikkat çekicidir. Ayrıca az da olsa Ordu, Samsun ve Bayburt'ta da Trabzon, Rize ve Artvin'de incelediğimiz eserlerin süsleme bakımından benzerlerini görmekteyiz. Bunlar dışında Gürcistan Acara Keda Bölgesi'nde bulunan Osmanlı Dönemi camileri hem teknik hem de süsleme özellikleri bakımından özellikle Artvin, Rize ve Trabzon camileriyle birebir benzer özellikler taşımaktadır. Bunlardan Krikive Camisi Arhavi Kazası'ndan Somseli Deli Ahmed oğlu Mehmed Bayraktar; Dagistavi Camisi Camii-Arhavi Nahiyesi'nden Uzun Hasan oğlu Nusret Usta; Khala Camisi Zade Süleyman; Maradid Camisi Eşref bin Ahmet Usta Kahvecioğlu; Pirlevi Maisi Camisi Kabaloğlu Ustabaşı Usta Ali/Kabaloğlu Ömer Ağa ve yeğeni Reşit; Medzibna Camisi Akutsalı Ali Usta İbn-i Yusuf Mehmed; Begleti Camisi Usta Osman; Riketi Camisi Usta Osman Biraderi Hasan Usta (Seçkin, 2021: 506); Zunduga Camisinde (1321/1905-6) "Kabazereahmed Usta bin Emin; Akho Camisinde (1917-1918) Laz usta Hüseyin; Tskhmorisi Camisinde (1304/1886-7) ise Ömer Usta isimlerine rastlıyoruz (Seçkin, 2018: 1142-1161).

Usta ismi bulunmayan ancak neredeyse birebir aynı yapılmış olan elemanlar, aynı ustanın elinden çıkmış izlenimi vermektedir. Trabzon Maçka Akmescit Köyü Camisi (M.1873) kapı kanatlarının, Maçka Şahinkaya Oğulağaç Köyü Camisi (M.1868) kapı kanadıyla neredeyse aynı oluşu ve bu kapı kanatlarının Batum Orta Camisi (M.1886) kapı kanadına benzerlikleri aynı usta tarafından yapıldıklarını düşündürmektedir. Maçka Akmescit Köyü Camisinin (M.1873) dış cephesinde pencere alınlıklarında görülen bezemenin caminin ahşap kapıları ve minberiyle süsleme üslubu bakımından benzerliği,

aklımıza yapının bütünü için bir süsleme programı hazırlandığını getirmektedir. Sürmeneli Ali Rıza Usta, adı geçen belgeseldeki röportajında eski ustaların yalnızca yapının inşası, kapı ve pencere doğramaları ile ahşap saçaklarını yapmadıklarını en ince süslemesine kadar ahşap oymaları da yaptıklarını ifade ediyor. Belki de Maçka Akmescit Köyü Camisinde de ahşap ve taşa oldukça benzer olan bu bezemeler tek bir ustanın elinden çıkmıştır.

Foto. 26. Batum Orta Camisi Kapı Kanadı

Foto. 27. Trabzon, Maçka Akmescit Köyü Camisi Kapı Kanadı

Foto. 28. Maçka Esiroğlu Oğulağaç Köyü Camisi Kapı Kanadı

Foto. 29. Maçka Akmescit Köyü Camisi Minberi Köşkünün Dekoratif Kemer

Ordu İkizce Laleli Camisi (19. yy) kapısıyla Erzurum sınırında olan Artvin'e bağlı Aşağı Maden Köyü Camisi (19. yy) kapısının benzerlikleri bu bölgede gezici ustalar olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca

Ordu Akkuş Çaldere Köyü Camisi (M.1910) kapısındaki ustalardan birisinin Kemahlı olması da bunu kanıtlamaktadır. Ancak bu bölgede birbirine benzeyen eserleri Türkiye'nin diğer bölgelerinde görmemiş olmamız ahşap eserleri yapan ustaların yerli ustalar olduğunu özellikle Trabzon, Rize ve Artvin çevrelerindeki eserlerde çalışmakla birlikte az da olsa Samsun, Ordu, Giresun gibi bölgelere de gittiklerini gösterir.

Foto. 30. Ordu İkizce Laleli Camisi Kapısı

Foto. 31. Artvin Aşağı Maden Köyü Camisi Kapısı

Ordu Akkuş Çaldere Köyü Camisi harim kapısı üzerinde, 'Karyeti Çaldere Efiogulları Molla Muhammed Usta, Molla Nuri Usta, Baloğlu Kamil Usta, Kayusunoğlu Receb Usta, Ali oğlu Muhammed Usta ve Kemah'tan Kürt Hızıroğlu İsmail Usta', olmak üzere dört ustanın birden adı geçmektedir (Bayhan, 2006: 41). Bu ustalardan Molla Muhammed Usta'nın Çaldere Köyünden olması yanında, Kemahlı bir ustanın da aynı camide çalışması ilginçtir.

Ustaların eserlere attıkları imzalarına farklı açılardan bakacak olursak, bunların bir kısmında ustaların isimlerinden önce nereli olduklarının yazıldığı görülür. Rize Çayeli Ormancık Köyü Camisi '*Oruçlubası karyesinden Seydizade Usta Hüseyin*', Rize Ardeşen Tunca Köyü Camisinde '*Ustabaşı Mapavrili (Çayeli) Selim Zade Hüseyin ibni Ali Rıza*', Rize Güneyce Hacı Şeyh Camisinde '*Pazarlı Ali ve Hasan*' ile Ordu Akkuş Çaldere Köyü Camisi kitabesinde '*Kemah'tan Kürt Hızıroğlu İsmail Usta*' ifadeleri kullanılarak ustaların nereli olduğu belirtilmiştir.

Memleketleri dışında Rize Güneysu Çaykent Salaha Kaytaçlar Köyü Camisi minberi kitabesinde '*Amele Laz Kaba Eyuboğlu Bilal Usta*', Gürcistan Acara Keda bölgesi Akho Camisinde '*Laz usta Hüseyin*' ve Ordu

Akkuş Çaldere Köyü Camisi kitabesinde ‘Kemah’tan Kürt Hızıroğlu İsmail Usta’ ifadeleri ustaların imzalarına zaman zaman etnik kökenlerini eklediklerini de gösteriyor.

Ayrıca usta isimlerine ‘usta’ olarak unvan eklendiğini; yalnızca Trabzon Of Korkut Köyü kapı kanadında ‘dülger’ ifadesi kullanıldığını görüyoruz.

Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi Camisi’nde bulunan ve üzerindeki tarihten 1991 yılında yapıldığı anlaşılan bir rahlenin süsleme özellikleri, kullanılan motifler ve hatta işçilik kalitesi bakımından 1819 yılında yapılmış olan caminin diğer elemanlarıyla oldukça benzerdir. Buradan yola çıkarak usta çırak ilişkisiyle yetişmiş ustaların 172 yıl sonra bile aynı tarzda eserler verdiklerini söyleyebiliriz.

Foto. 32. Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi Camisi’nde Bulunan 1991 Tarihli Kitabesi Olan Rahle

Foto. 33. Dernekpazarı Güneykondu Mahallesi Camisi’nin 1819 Tarihli Son Cemaat Yeri Süslemesi

Usta çırak ilişkisinin ise çoğunlukla babadan oğula geçtiğini düşünmekteyiz. Ayrıca Rizeli Mustafa Turna Usta’nın röportajında, ustalığı bir ev inşa edecek kadar bilmesine rağmen, bir ustadan eğitim almadan usta kabul edilmediğini dile getirmesi, usta çırak ilişkisi olmadan ustalığın kazanılmadığının bir kanıtı olmalıdır.

Sonuç olarak, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde 28 eserde usta ismine rastlanmıştır. Ayrıca yakın tarihe kadar hayatta olan 8 ustaya ise TRT tarafından yapılmış bir belgesel aracılığıyla ulaşılabilmektedir. Usta ismi bulunan eserlerde adı geçen usta isimleri ve bunların yaptıkları eserleri karşılaştığımızda neredeyse birebir benzer iki minberle karşılaşırız. Yakın tarihlerde oldukça benzer iki minberi yapan ‘Bilal Usta, iki eserine imzalarını farklı biçimde atmıştır. 1901 yılında yaptığı Rize Güneysu Çaykent Salaha Kaytazlar Köyü Camisi minberine etnik kökenini ve aile adını yazarken, bu minberden 3 yıl sonra 1904 yılında yaptığı minbere yalnızca ‘Ali Bilal Usta’ yazması şaşırtıcıdır. Usta ismi olmasa da neredeyse birebir aynı yapılmış eserler ya aynı ustanın ya da bu ustanın yetiştirdiği çırakların eseri olmalıdır. Ayrıca bölgede yoğun olarak kullanılan malzemenin ahşap olmasından dolayı bölge de ahşap ustalarının

da çok olması olağandır. Az sayıda yapının ise taş malzemeden inşa edildiğini görüyoruz. Ancak bu yapıların kapı, tavan, minber ve vaaz kürsülerinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Taş malzemeyle yapılmış elemanların, ahşap malzemeden yapılmış elemanlarla süslemesi, motifleri, kompozisyonu ve işçiliği bakımından benzer olması aynı usta elinden çıkmış fikrini vermektedir. Yukarıda adı geçen Sürmeneli Ali Rıza Ustanın röportajında; ‘eski ustaların yalnızca yapının inşası, kapı ve pencere doğramaları ile ahşap saçaklarını yapmadıklarını en ince süslemesine kadar ahşap oymalarını da yaparlardı’ ifadesi bölgede ahşap ustasının yoğunlukta olduğunu ancak bu ustaların zaman zaman taş gibi farklı malzemeleri de kullandıklarını düşündürmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesinde usta isimlerini araştırırken yaptığımız bu çalışmada, yörenin kendine has bir süsleme üslubu olduğu görülmüştür. Aynı süsleme özelliklerine sahip eserlerin Trabzon, Rize ve Artvin’de yoğun olması ise aklımıza ustaların çoğunlukla bu illerden olduğunu getirmektedir. Gerek usta isimlerinde geçen yer adları gerekse adı geçen belgeselden yaptığımız çıkarımlar da adı geçen ustalardan 6’sının Rizeli; 2’sinin Trabzon Sürmeneli ve 1’inin Artvin Şavşatlı oluşu bu tezimizi destekler niteliktedir.

Kaynakça

- AYTEKİN, O. (1999), *Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar Artvin’deki Mimari Eserler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BAYHAN, A. (2006), “Ordu İkizce ’den Bir Ahşap Cami: Laleli (Eski) Camii”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (16), 55-84.
- KARPUZ, H. (1993), *Rize*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖZKAN, H. (2008), “Bayburt/Konursu Ulu Camii ve Çeşmesi”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (13), 57-67.
- SARI, Y. (2021), *Trabzon ve İlçelerinde Camiler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Samsun.
- SEÇKİN, S. (2018), “Gürcistan/Acara Keda Bölgesi’ndeki Osmanlı Dönemi Camileri”, *Turkish Studies Social Sciences*, 13 (18), 1133-1169.
- SEÇKİN, S. (2018), “Gürcistan/Acara Keda Bölgesi’ndeki Osmanlı Dönemi Camilerinin İnşa Tarihleri ve Usta İsimleri Hakkında Değerlendirmeler”, *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları XXIII*, 501-509.
- TAŞKAN, D. (2011), *Artvin İli Borçka ve Hopa İlçeleri Camilerinde Ahşap Süslemeler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- TAŞKAN, D. (2016), *Trabzon İli Camilerinde Ahşap Minberler*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- TERZİOĞLU, O. (2008), *Rize’nin Tarihi Tahta Camileri ve Oymacılık Sanatı*, İmaj Basın Yayın, İzmir.

-
- ÜNAL, Ç. (2021), *Trabzon Mihrapları*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- YAVUZ, M. (2009), *Çaykara ve Dernekpazarı'nda Geleneksel Köy Camileri*, Dernek Pazarı Kaymakamlığı, Ankara.